

В.І. Копитко, д-р екон. наук, професор
Дніпропетровський національний університет залізничного
транспорту імені академіка В. Лазаряна

О.В. Копитко, канд. екон. наук, викладач
Львівський коледж транспортної інфраструктури

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Постановка проблеми. Забезпечення продовольчої безпеки України в даний час є одним з основних стратегічних напрямів державної політики соціально-економічного розвитку. Незважаючи на те, що в сучасному світі питання забезпечення продовольчої безпеки набули глобального характеру, а обмеження СОТ суттєво впливають на розвиток експортного потенціалу АПК, виробництво і збут агропродовольчої продукції на регіональному рівні перетворюють дану напряму в складну організовану систему. Це означає, що регіональний чинник починає відігравати надзвичайно істотну роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Забезпечення національної продовольчої безпеки в Україні набувають загальнодержавне значення і стають предметом економічної політики на перспективу. Проблеми продовольчої безпеки і стабілізації економічного розвитку АПК на державному та регіональному рівнях в своїх роботах висвітлювали А.І. Алімов, Б.В. Буркинський, П.П. Борщевський, В.І. Власов, В.М. Геєць, А.І. Даниленко, Л.В. Дейнеко, Н.Г. Ковальова, Л.Є. Кубинець, А.С. Лисецький, М.Д. Пістун, П.Т. Саблук, М.А. Хвесик, М.Й. Хорунжий, О.М. Шпичак. Дослідженнями регіонального розвитку виробництва аграрної продукції, питаннями регіональної інтеграції в умовах глобалізації економіки і торгівлі, що безпосередньо впливає на рівень продовольчої безпеки держави займалися В.І. Бойко, О.Ю. Біленький, С.В. Васильчак, О.Ю. Грищенко, О.А. Козак, Я.Я. Пушак та ін.

Формулювання цілей статті. Формування ефективної системи продовольчої безпеки країни та її регіонів вимагає об'єктивної наукової оцінки ситуації, розробки адекватної стратегії поглиблення економічних перетворень в аграрній сфері та вдосконалення механізму її управління. Виходячи з цього, аналіз забезпечення продовольчої безпеки в Україні і на

рівні регіонів та обґрунтування основних напрямків вирішення цієї проблеми є вкрай актуальним завданням.

Виклад основного матеріалу досліджень. Глобалізація економічних процесів на міжнародному рівні, вступ України до Світової організації торгівлі (СОТ), відсутність ефективного механізму державної підтримки вітчизняних виробників сільгосппродукції формують реальні загрози продовольчої безпеки як країни, так і її окремих регіонів. У цьому зв'язку формування ефективної системи продовольчої безпеки країни та її окремих регіонів вимагає об'єктивної наукової оцінки даної ситуації, розробки адекватної стратегії поглиблення економічних перетворень в аграрній сфері та вдосконалення механізму її управління.

Незважаючи на всебічний узагальнення питань забезпечення окремих на них регіонів продовольством, вони не представляють собою комплексні дослідження. При цьому до теперішнього часу недостатня увага приділена ролі регіону в системі продовольчого забезпечення країни, що сприяють вирішенню постачання продовольчих продуктів і економічному механізму забезпечення регіону продовольством з урахуванням його специфічних особливостей. Крім того, до кінця не вивчені теоретичні основи раціонального поєднання ринкового механізму і державного втручання, фінансові можливості держави щодо підтримки вітчизняних виробників, диверсифікація регіонів за умовами їх самозабезпечення продовольством, що зумовили необхідність проведення даного дослідження.

Оцінка сучасного стану та тенденцій розвитку продовольчої безпеки на регіональному рівні показала [1, с. 83], що у сфері забезпечення продовольством населення у регіональному розрізі існує досить суттєвий розмах варіації, який коливається по основних групах продукції в наступних інтервалах: по зерну від 0,6 пункту (Карпатський регіон) до 0,9 (Східний регіон); по молоку від 0,5 до 0,9 пункту; по м'ясу від 0,4 до 0,7 пункту. Досить низький рівень забезпечення населення регіонів згідно раціональних норм споживання, величина якого становить 0,4-0,6 коефіцієнта потреби по різним продовольчим групам. Разом з тим динаміка продовольчої забезпеченості населення останніх років свідчить про стабілізацію ситуації у регіональному аспекті, яка наблизилась до коефіцієнта 0,7 від нормативної потреби населення продуктами харчування. Неоднозначним є і потенціал регіонів (ресурсний, природно-ресурсний, демографічний, іноваційно-інвестиційний та інші) як можливість забезпечення продовольчої безпеки регіонального рівня. Так розрахункові варіанти показали, що сукупний потенціал Східного регіону

відноситься до самого високого рівня, що є основою для інвестування капіталів у всі сфери виробництва, у тому числі і ті, що пов'язані з виробництвом продовольства з метою забезпечення продуктами харчування населення. Разом з тим інвестування в аграрний сектор є недостатнім, а по окремих категоріях господарств і взагалі відсутнім. З позицій ефективного розвитку така ситуація є безперспективною.

На сьогоднішній день Вінницька, Житомирська, Кіровоградська, Полтавська, Хмельницька та Черкаська області в основному забезпечують населення продуктами харчування, а їхні регіональні АПК в основному зорієнтовані на експорт, частково забезпечують себе Волинська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Сумська, Харківська, Херсонська, Чернівецька, а ввозять м'ясо-молочну продукцію АПК, Київська (м. Київ), Дніпропетровська, Донецька, Луганська, Миколаївська та Донецька області. Тут зрозуміло, наприклад, олію ввозять Львівська, Тернопільська, та ін. області, цукор – Херсонська, Миколаївська, оскільки природно-кліматичні умови не сприяють вирощування соняшнику чи цукрового буряку тому забезпечення розвитку регіональних АПК в контексті продовольчої безпеки дозволяють обґрунтувати концепцію, напрями та програму соціально-економічного розвитку регіонів, поліпшити співробітництво між виробниками і переробниками аграрної продукції. Проте, для забезпечення регіонів продуктами харчування тваринництва найбільш доцільним є формування міцної кормової бази для розвитку галузей тваринництва. На загальнодержавному рівні застосувати прогнозування і прийняття рішень з регіональних особливостей розвитку АПК, що дозволить визначити концепції розвитку аграрної політики регіонального рівня на перспективу.

Питання національної продовольчої безпеки на сучасному етапі набувають загальнодержавне значення і стають предметом політики багатьох держав з метою забезпечення потреби населення в продовольчих продуктах, особливо в умовах погіршення економічної доступності продовольства в регіонах. Запропоновані методичні підходи до визначення потреби у добривах на заплановану урожайність[2, с.190], можна застосувати лише для зернових де в основному працюють агрохолдінги. При цьому загроза забезпечення продовольчої безпеки регіону пояснюється не тільки неухильним зростанням виробничих та збутових витрат у невеликих господарствах, але й неконтрольованим процесом ціноутворення на продукти, нерозвиненістю ринкової аграрної інфраструктури. Більше того, засилля на продовольчому ринку

посередницьких структур, дію низки внутрішніх і зовнішніх факторів, пов'язаних, насамперед, з регіональними особливостями виробництва сільськогосподарської продукції, також негативно відбиваються на стійкому забезпеченні населення регіону продовольством. Це відноситься до ринку плодоовочевої продукції, картоплі, м'яса та молока.

Оцінюючи сучасний стан продовольчої безпеки [3, с.215], автор зазначає, що продовольча незалежність визначається часткою продовольчого імпорту у загальному обсязі споживання і, що загроза продовольчій безпеці виникає коли цей показник перевищує 30 %. В Україні на 25-30 % нижче раціональної норми споживання м'ясо-молочної продукції, овочів та фруктів, а витрати сімейних бюджетів більше 50 %, що вимагає комплексної програми розвитку регіональних АПК в цілому.

Вказуючи, на яку модель аграрного сектора має орієнтуватися Україна у стратегічній перспективі автори зазначають [4, с.12], що вітчизняна модель аграрного виробництва, сформована упродовж двох останніх десятиліть, не забезпечує виконання ним його багатофункціональної місії. Вона лише дає змогу нарощувати виробничий й експортний потенціал та отримувати вагомі фінансові результати певному колу виробників, тобто є структурно розбалансованою. Такий підхід до розвитку галузі зародився у радянський період і за інерцією продовжує культивуватися нині. Намагання контролювати виробничу діяльність у сільському господарстві і керувати нею призвело до створення системи показників, які зводили всю економічну діяльність до єдиної міри — валового виробництва сільськогосподарської продукції. Методологічною основою формування стратегій для аграрного сектора в Європейському Союзі та розвинених країнах світу є концепція багатофункціональності сільського господарства (ця галузь є серцевиною агросектора). Вона виходить із того, що сільське господарство як вид економічної діяльності продукує не лише товари, а й незамінні суспільні блага (послуги) нетоварного характеру, найважливіші з яких — продовольча безпека, економічні умови існування сільського населення, відтворення селянства, підтримання екологічної рівноваги, збереження біорізноманіття тощо. Власне, продукування згаданих та інших суспільних благ (послуг) служить підставою для надання суб'єктам господарювання у сільському господарстві державної підтримки.

Водночас варто наголосити, що у стратегічній перспективі аграрний сектор слід формувати як цілісну систему, що органічно поєднує різних за формами організації та розмірами виробників сільськогосподарської продукції та функціонує на засадах сталості. Досягнення такого стану

передбачає формалізацію існуючого аграрного устрою, який наразі представлений чотирма групами сільськогосподарських виробників, а саме:

а) агропромисловими корпораціями як вертикально інтегрованими структурами (агрохолдинги);

б) корпоративними фермами (господарські товариства, приватно-орендні підприємства, виробничі кооперативи і деякі фермерські господарства, які створено як приватно-орендні підприємства на основі оренди землі та майна колишніх КСП);

в) сімейними господарствами (фермерські та особисті селянські господарства товарного та напівтоварного типу);

г) споживчими (соціальними) господарствами населення.

В даний час, незважаючи на труднощі перехідного періоду до нових економічних відносин, міжрегіональні продовольчі зв'язки не тільки не втратили свого характеру об'єктивної необхідності, а й зберегли свою значимість у продовольчому забезпеченні населення кожного регіону. Їх розвиток сприяє більш раціональному використанню регіональних ресурсів завдяки можливості налагодження виробничих зв'язків, придбання продовольства, виробленого в різних галузях агропромислового комплексу. Розрив раніше сформованих зв'язків підірвав виробничу систему і механізм перерозподілу готової продукції, що сприяло погіршенню продовольчого забезпечення як окремих регіонів, так і країни в цілому, що сприяло імпорту продовольства із-за кордону. Виходячи з цього, регіональні аспекти продовольчої безпеки розглядається як складова частина дослідження проблеми забезпечення продовольчої безпеки країни.

Характер сучасного економічного стану аграрного виробництва та його територіальних відмін, автори [5, с. 3-4] наголошують на його територіально-галузевих відмінностях та визначають найбільш важливі пріоритети:

- диференційований підхід до розвитку аграрного сектору кожної природно-кліматичної зони України;
- відродження традицій сільського господарства;
- суттєва зміна обсягів державної підтримки та удосконалення механізмів її розподілу між товаровиробниками різних категорій;
- нарощування поголів'я худоба та птиці і підвищення його продуктивності.

Проте відсутність концептуально обґрунтованої державної політики в області продовольчої безпеки є наслідком недостатності її наукового дослідження, зокрема, недостатньо проблема продовольчої безпеки

аналізується в контексті її генезису, структурної динаміки, особливостей прояву, взаємозв'язків з іншими видами безпеки. Тому продовольча безпека розглядається як наслідок екстенсивного розвитку агропромислового комплексу, а не як макроекономічна проблема, пов'язана зі станом економіки країни, ефективністю суспільного виробництва, рівнем і диференціацією доходів населення, безробіттям. У дослідженнях даної проблеми немає однозначної думки про критерії оцінки, методах розрахунку критичних значень продовольчої безпеки, особливо на регіональному рівні. Тому справедливо автор [6, с. 246], доводить, що основою сучасної регіональної політики України має бути окреме поєднання принципів і стандартів ЄС із виробленням власних важелів посилення конкурентоспроможності регіонів.

Збільшення виробництва товарної продукції неможливе без створення дієвої кооперації в селах кожного регіону, що сприятиме спеціалізації аграрного виробництва. В подальшому їх участь у системі соціального страхування потребуватимуть від селянських господарств збільшення витрат не лише на виробничі потреби, а й на сплату податків і соціальних внесків. Враховуючи регіональні особливості розвитку АПК, у стратегічній перспективі слід створити умови для зростання загального рівня продуктивності аграрного сектора на основі об'єднання різних галузей аграрного виробництва, а кооперація разом із системою дорадництва допоможе вийти на оптові ринки аграрної продукції та продовольства, як повноправні учасники цього процесу. Дану стратегію можливо досягти шляхом забезпечення рівних конкурентних умов в аграрному секторі шляхом державного регулювання діяльності агропромислових утворень враховуючи комплексний розвиток сільських територій.

Висновки. В умовах економічної кризи дослідження регіональних аспектів забезпечення продовольчої безпеки незмірно зростає. Останнє передбачає уточнення теоретичного і методологічного підходів, а також вимагає подальшого вдосконалення діючих методик та їх адаптації до нових умов господарювання. Світова практика показує, що для забезпечення регіону продуктами харчування тваринного походження, крім збільшення поголів'я, найбільш доцільним є формування міцної кормової бази для розвитку галузей тваринництва. На перспективу основним напрямком диверсифікації сільського господарства є збільшення кормового клину в структурі посівних площ регіону, а також розміщення малих і середніх агропромислових підприємств безпосередньо в сільській місцевості та розвитку сільської промисловості. Цілі продовольчої безпеки

регіону можуть реалізовані шляхом інтенсифікації аграрної економіки та збалансованості внутрішніх продовольчих ринків. На регіональному рівні доцільно створити умови для отримання домашніми господарствами доходів, що забезпечують нормативне споживання продуктів харчування. Основою сучасної регіональної політики України має бути окреме поєднання принципів і стандартів ЄС із виробленням власних важелів посилення конкурентоспроможності регіонів, створення дієвої кооперації в селах кожного регіону, що сприятиме спеціалізації аграрного виробництва.

Бібліографічний список: 1. Суперсон В.І. Аналіз стану формування продовольчої безпеки у регіонах України / В.І. Суперсон // Регіональні аспекти розвитку і розміщення продуктивних сил України. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – Вип. 7. – С. 82–88. 2. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / М.В. Присяжнюк, М.В. Зубець, П.Т. Саблук, та ін.; за ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011 – 1008 с. 3. Мілева Т.С. Оцінка сучасного стану продовольчої безпеки / Т.С. Мілева // Теорія і практика державного управління. – № 3 (22). – 2008. – Харк. регіон. ін.-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – С. 213-218. 4. Бородіна О., Прокопа І. На яку модель аграрного сектора має орієнтуватися Україна у стратегічній перспективі? // Дзеркало тижня. Україна. – № 25, 5 липня 2013. 5. Ринкові трансформації і пріоритети регіонального розвитку виробництва аграрної продукції: монографія // [Бойко В.І., Скупий В.М., Козак О.А., та ін.]. К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 264. 6. Бородіна О.М. Особливості формування регіональної політики в країнах ЄС: досвід для України // Теорія і практика державного управління. – № 4 (35). – 2011. – Харк. регіон. ін.-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – С. 242-250.

Копытко В.И., Копытко О.В. Региональные аспекты обеспечения продовольственной безопасности государства. В статье рассматривается роль региональных факторов в формирование эффективной системы продовольственной безопасности государства учитывая, что в современном мире эти вопросы приобрели глобальный характер. Основным из направлений диверсификации сельского хозяйство является увеличение кормового клина в структуре посевных площадей региона, а также размещение малых и средних агропромышленных предприятий непосредственно в сельской местности, интенсификацию аграрной экономики и сбалансированности внутренних

продовольственных рынков и разработка собственных рычагов усиления конкурентоспособности регионов, создание эффективной кооперации в селах регионов.

Копытко В., Копытко О. Regional aspects of maintenance food security. In the article the role of the regional factors in formation of effective system of food security is examined considering that in the modern world these issues have become global in nature. The main directions of farming diversification is to increase the fodder wedge in the structure of sown areas in the region, as well as disposition of small and medium agro-industrial enterprises directly in rural area, the intensification of agricultural economy and balance of interior food markets and development their own tools of increasing regional competitiveness, creation of effective cooperation in the villages of regions.